

GRAUWE GANZEN BIJ DE DOLLARD **AANTALLEN, HERKOMST EN VERBLIJFSTIJDEN**

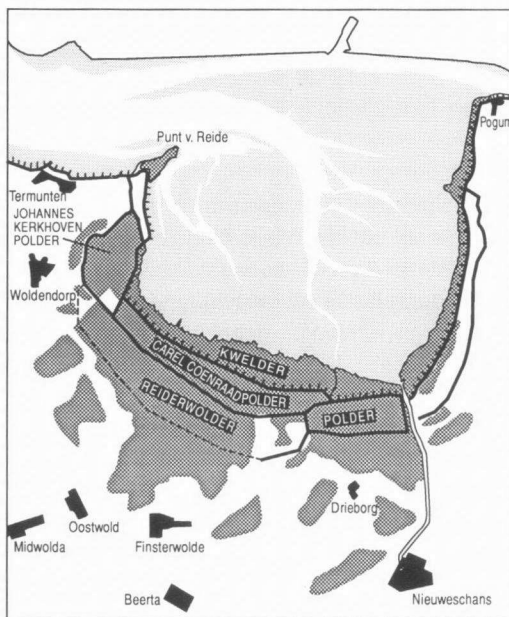
Berend Voslamber

De doortrekperiode van Grauwe Ganzen *Anser anser* in Nederland ligt in het voorjaar tussen februari en eind april en in het najaar tussen eind augustus en eind november (SOVON 1987). Tijdens beide trekperiodes kunnen de vogels in grote delen van ons land worden waargenomen. Daarnaast zijn er enkele gebieden waar, afhankelijk van de strengheid van de winter, in wisselend aantal wordt overwinterd. In de provincie Groningen zijn drie gebieden waar in voor- en najaar grote aantallen Grauwe Ganzen pleisteren: de Lauwersmeer, de Dollard (van den Brink *et al.* 1992), en recentelijk de Groninger noordkust. In genoemde gebieden overwinteren de vogels in sterk wisselende aantallen, maar langs de Dollard de meeste. In Noord-Nederland kunnen in de zomermaanden grote aantallen overvliegende Grauwe Ganzen worden waargenomen, die in mei naar hun ruigebied in de Oostvaardersplassen trekken en in juni en juli teruggaan naar hun geboorteplaatsen in Noord- en Oost-Europa (van 't Hoff 1990). Deze vogels komen in de regel onderweg niet of nauwelijks aan de grond. Dit artikel gaat in op het aantalsverloop langs de Dollard inclusief het Duitse deel in de periode 1986 tot en met 1990. In het gebied werd in die jaren intensief gezocht naar in Scandinavië en het voormalige Oost-Duitsland (verder Duitsland genoemd) met halsbanden gemerkte vogels. De doortrek van de verschillende geringde populaties zal uitgebreid aan de orde komen.

GBIEDSBESCHRIJVING

Grauwe Ganzen gebruiken langs de Dollard zowel de - tot ruim een kilometer brede - kwelder als de binnendijkse bouwlandgebieden om te foerageren (figuur 1). Het deel van de

kwelder aan Nederlandse zijde kent een agrarisch beheer, terwijl het andere in beheer is bij de Stichting Het Groninger Landschap. Het eerste heeft in het algemeen een hogere veebezetting per hectare en ook een grotere mate van onderhoud aan de greppels.

Figuur 1. De Dollard met de belangrijkste foerageergebieden van de Grauwe Gans (gearceerd).

Op de kwelder zijn een aantal vegetatietypen te onderscheiden. Ten eerste zijn er uitgebreide grasvlaktes, die door intensieve begrazing door vee in de zomermaanden plaatselijk zeer kort gehouden worden. Op plaatsen waar minder vee komt verruigt de vegetatie al snel tot een vlakte met hoge zeeasterbossen. Enkele delen van de kwelder worden soms jaren achtereen niet begraasd waardoor zij geheel dichtgroeien. Tenslotte staan op de achterrand aan de zee-

kant van de kwelder zeebies- en rietvelden, waarbij het zoutgehalte bepaalt welke van de twee de overhand heeft (de Jong *et al.* 1993). Aan de Duitse zijde is de kwelder veel intensiever beweide. Aan de Nederlandse zijde grazen op het door boeren beheerde deel gebiedsgewijs koeien, paarden of schapen, op het deel van het Groninger Landschap alleen koeien. Aan de Duitse zijde worden in de zuidelijke helft vooral koeien, en in de noordelijke helft vrijwel alleen schapen ingeschaard. De vegetatie op de kwelder is er in het algemeen korter dan aan de Nederlandse zijde. Op de kwelder-rand treffen we op de meeste plaatsen een forse rietkraag aan, met daarachter meestal een twintig meter brede zeebieszone.

In het binnenland worden in de polders grenzend aan de Dollard een aantal gewassen verbouwd die in verschillende stadia aantrekkelijk zijn als voedsel voor de ganzen (Voslamber 1989). Tarwe en gerst zijn in het vroege najaar in trek wanneer tussen de stoppels nog veel gemorste graankorrels te vinden zijn. Daarna worden ook de akkers met pas ingezaaid, ontkiemend of in blad staand wintergraan door de ganzen bezocht. Ook in het vroege voorjaar bezoeken de vogels deze velden met in blad staand wintergraan. Van aardappels en bieten worden in het najaar de na de oogst op het land achtergebleven resten gegeten. Akkers met andere gewassen worden slechts zelden bezocht, waarbij dan meestal de tussen het eigenlijke gewas groeiende grassen en onkruiden gegeten worden. Alleen koolzaad wordt in sommige najaars, vermoedelijk bij gebrek aan graan-, aardappel- en bietenresten, gegeten.

De Dollardpolders worden gekenmerkt door een grote mate van openheid en rust. De in de polders aanwezige boerderijen staan ver van elkaar af. Dit alles betekent dat de ganzen redelijk ongestoord kunnen foerageren. Er is een groot verschil in jachtdruk tussen de Nederlandse en Duitse zijde van het gebied. Aan de Duitse zijde werd gedurende de onderzoeksperiode in het najaar zeer intensief op ganzen gejaagd. Dit heeft een grote invloed op de najaarsverspreiding op de kwelder. Tot begin

januari worden niet of nauwelijks ganzen gezien op de Duitse kwelder.

METHODE

Gedurende de onderzoeksjaren 1986-1990 zijn de ganzen in de periode eind augustus tot en met eind april minimaal een keer per week in het gehele gebied geteld. In de tussenliggende periode is het gebied incidenteel bezocht. Groepen Grauwe Ganzen zijn nauwkeurig op het voorkomen van vogels met halsbanden gecontroleerd. Bijna alle ontdekte halsbanden (>99%) zijn afgelezen.

Van de ringers zijn gegevens omtrent ringplaats en datum verkregen. In dit verslag worden alleen die vogels besproken, die in hun broedgebied geringd zijn. Dit betekent dat de in de winter in Spanje en de in de ruitijd op het Zweedse eiland Gotland geringde vogels buiten beschouwing worden gelaten. De besproken populaties komen uit Midden-Noorwegen, Midden-Zweden (Öster-Malma), Zuid-Zweden (Skåne) en Duitsland (zie voor kaarten met ringplaatsen Nordic Greylag Goose Working Group 1988, Voslamber *et al.* 1993).

Met verblijfstijd van de individuen wordt bedoeld de periode van de eerste tot en met de laatste afleesdatum. Dit geeft stellig een onderschatting omdat er een kans is dat de vogel eerder aanwezig was en later vertrokken is dan door ons waargenomen. In dit artikel zijn alleen de door onze eigen groep verzamelde gegevens verwerkt.

Overwintelaars zijn die ganzen die in de periode half december tot half februari minstens één maal zijn waargenomen.

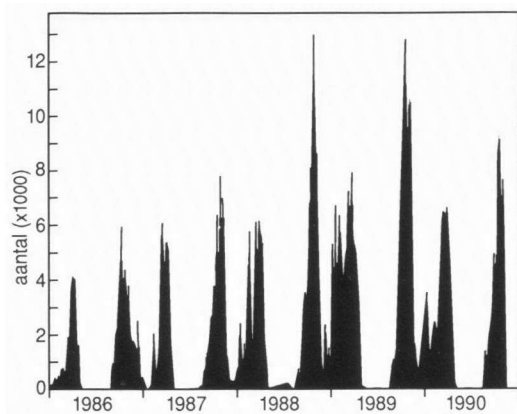
RESULTATEN

Aantal ganzen en aantal gansdagen

De hoogste aantallen Grauwe Ganzen worden in het najaar gezien (figuur 2). Met name in 1989 en 1990 zijn de aantallen zeer groot geweest (tabel 1). In het voorjaar worden de grootste aantallen in de periode eind maart - begin april aangetroffen en in het najaar in de

tweede of derde decade van oktober.

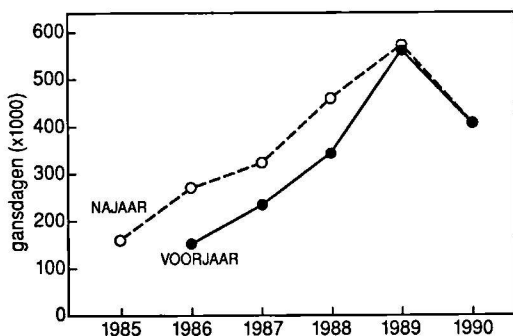
Het aantal gansdagen, dat tijdens de onderzoeksjaren per seizoen in het Dollardgebied is doorgebracht, stijgt tot 1989 exponentieel. In 1990 treedt er een sterke daling op (figuur 3).

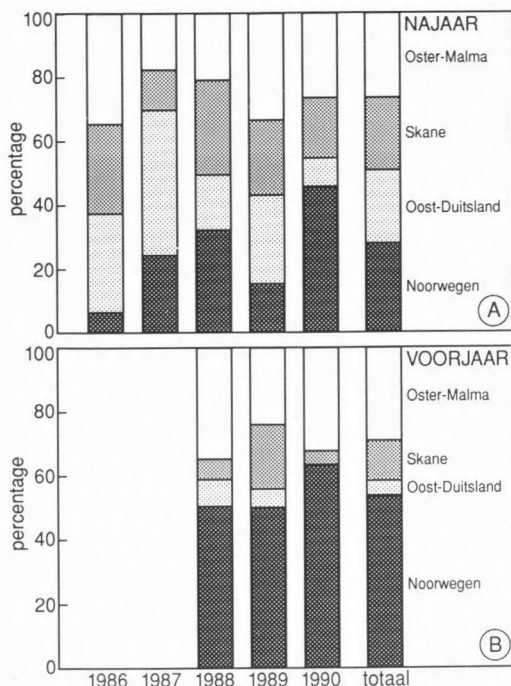
Figuur 2. Het aantal waargenomen *Grauwe Ganzen* aan de Dollard in de periode 1986 t/m 1990.

Tabel 1. Maxima per voor- en najaar en de data waarop deze werden geteld.

jaar	voorjaar	maxima	najaar	maxima
1986	6 april	4.100	13 oktober	5.955
1987	21 maart	6.100	19 oktober	6.400
1988	30 maart	6.190	29 oktober	13.030
1989	27 maart	7.975	22 oktober	12.875
1990	31 maart	6.700	21 oktober	9.200

Figuur 3. Verloop van het aantal gansdagen in voor- en najaar aan de Dollard in de periode 1986 t/m 1990.

Figuur 4. Verhouding van de verschillende gemerkte populaties in % in najaar (1986-1990) en voorjaar (1988-1990).

Herkomst

In de periode 1986-1990 zijn individuen van de vier herkenbare populaties elk najaar gezien (figuur 4a). Er zijn echter grote verschillen van jaar tot jaar. In het najaar van 1986 zijn er slechts enkele Noorse ganzen gezien en ook in 1989 wordt deze groep in verhouding met de Zweedse en Duitse vogels weinig waargenomen. In 1990 daarentegen komt bijna de helft van alle waargenomen individuen uit Noorwegen. Door de jaren heen lijkt er een trend van toename te zijn van gemerkte dieren uit deze populatie. Duitse ganzen zijn met name in het najaar van 1987 in grote aantallen aanwezig, terwijl in 1990 slechts een gering aantal wordt gezien. De trend geeft een afname aan. De variatie in aandeel is bij de in Zweden gemerkte vogels minder groot dan bij de Noorse en Duitse. Binnen zekere grenzen lijkt er sprake te zijn van een stabiel aandeel.

In het voorjaar zijn in twee van de drie jaren alle populaties vertegenwoordigd (figuur 4b). De Noorse ganzen zijn in deze periode jaarlijks

in de meerderheid. De grootste variatie vinden we bij de Zuidzweedse en de Duitse populaties. De laatste wordt in 1990 zelfs in het geheel niet gezien. In 1989 worden veel vogels uit Zuid-Zweden waargenomen.

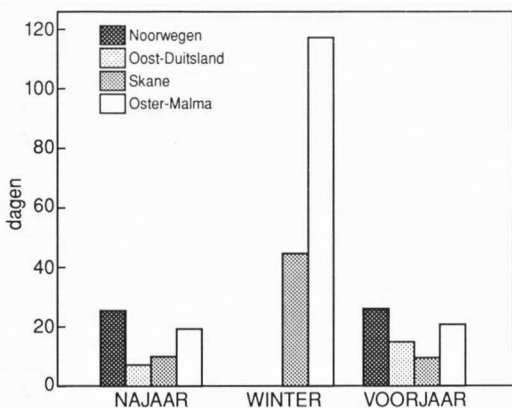
Tabel 2. Aantal halsbanden uit overige populaties per jaar per seizoen.

Ringplaats	najaar					voorjaar		
	86	87	88	89	90	88	89	90
Denemarken	-	2	2	3	-	1	2	-
Noord-Zweden	-	-	-	1	-	-	1	-
Finland	-	-	1	1	-	-	-	-
Polen	-	-	-	1	-	-	-	-
Tsjechië/Slowakije	1	-	-	-	-	-	-	-

Vogels uit andere populaties zijn slechts bij hoge uitzondering gezien (tabel 2). Hierbij dient aangetekend te worden dat het totaal aantal geringde vogels in Denemarken, Noord-Zweden en Polen klein is. De Finse, Tsjechische en Slowaakse vogels trekken via Centraal-Europa naar overwinteringsplaatsen in Noord-Afrika en passeren zodoende alleen als dwaalgasten ons land.

Verblijfstijd

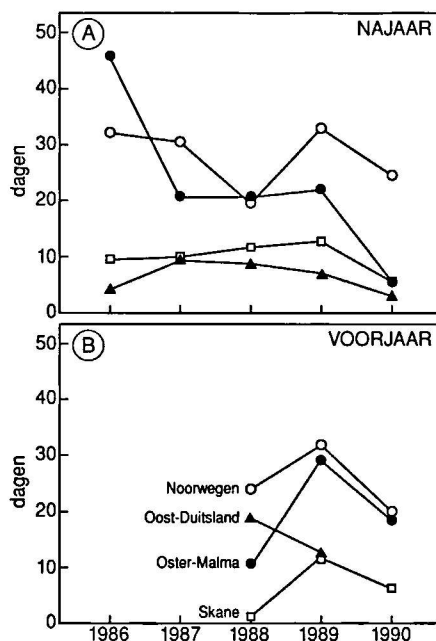
De gemiddelde verblijfsduur van de verschillende populaties verschilt sterk. In het najaar

Figuur 5. Gemiddelde verblijfstijd voor de verschillende populaties per seizoen.

verblijven de Noorse ganzen gemiddeld ongeveer een maand in het gebied (figuur 5). De vogels uit Zuid-Zweden zijn anderhalve week en de Duitse één week aanwezig. De Middenzweedse populatie is in te delen in twee groepen. De eerste verblijft ongeveer drie weken in het gebied en trekt dan alsnog verder. De tweede groep overwintert en verblijft gemiddeld bijna vier maanden aaneengesloten in de Dollard.

De verblijfstijden in het voorjaar zijn vergelijkbaar met die in het najaar (figuur 5). Alleen de Duitse vogels blijven gemiddeld twee weken langer.

Figuur 6. Gemiddelde verblijfstijd van de verschillende populaties in najaar(a) en voorjaar(b) in afzonderlijke jaren.

Er zijn slechts geringe verschillen tussen de verblijfstijden wanneer de verschillende populaties van jaar tot jaar met elkaar worden vergeleken. In het najaar zien we de grootste verschillen bij de Middenzweedse populatie (figuur 6a). Deze groep is in het najaar van 1986 langer aanwezig geweest dan in de overige jaren. De verklaring voor dat verschil is

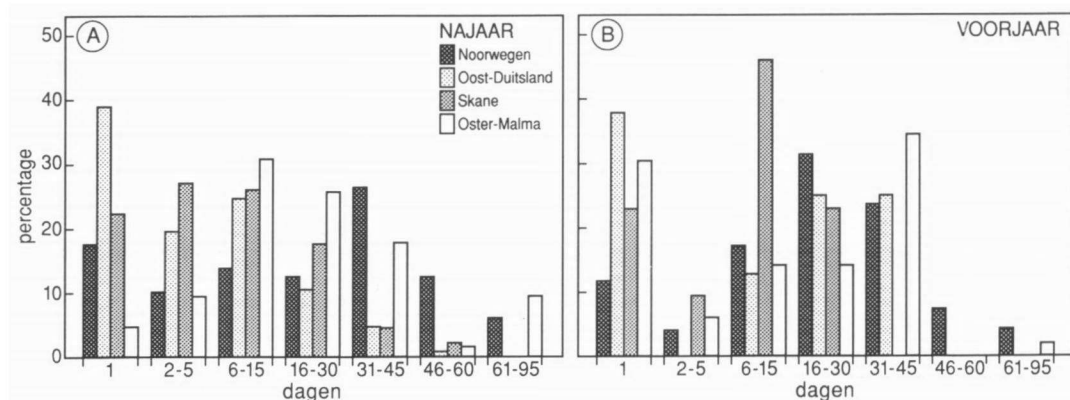
dat in dat jaar veel potentiële overwintelaars als doortrekker in de berekeningen zijn meegenomen. Door de vroege vorstinval trokken deze potentiële overwintelaars weg. In 1990 worden kortere verblijfstijden gevonden, maar deze zijn terug te voeren op het stoppen van het onderzoek na begin november. In het voorjaar zien we de grootste verschillen bij de Middenzweedse populatie (figuur 6b).

Uit de frequentieverdeling van de verblijfsduren van de individuele Grauwe Ganzen blijkt, dat een groot deel van de Duitse vogels zowel in voor- als in najaar slechts op één dag in het gebied gezien is (figuur 7). Zuidzweedse vogels blijven in het najaar over het algemeen één tot vijftien dagen en in het voorjaar zes tot vijftien dagen. De Middenzweedse ganzen verblijven in het najaar zes tot dertig dagen. In het voorjaar wordt een derde deel van de ganzen uit deze populatie slechts op één dag gezien, terwijl een ander derde deel 31 tot 45 dagen in het Dollardgebied verblijft. Noorse ganzen ten slotte vertonen in het najaar een zeer gespreid patroon. De meeste vogels blijven 31 tot 45 dagen, terwijl daarnaast een niet onaanzienlijk deel slechts op één dag gezien wordt. In het voorjaar verblijven de meeste vogels uit deze populatie tussen de zestien en 45 dagen in het gebied.

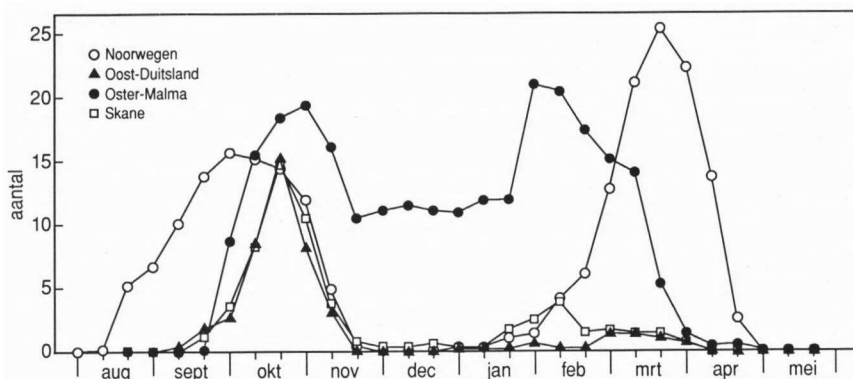
De verschillende populaties verschillen niet al

leen in verblijfstijd maar ook in moment van aankomst en vertrek (figuur 8). De eerste ganzen, die in de loop van augustus aankomen, komen uit Noorwegen. In de loop van september nemen de aantallen toe om begin oktober het maximum te bereiken, daarna nemen de aantallen snel af en eind november zijn alle Noorse ganzen uit het gebied verdwenen. De Zuidzweedse en Duitse ganzen komen wat betreft voorkomen in het najaar in de Dollard sterk met elkaar overeen. Vanaf begin oktober nemen de aantallen snel toe tot het maximum in de derde decade van die maand, daarna vertrekken ze weer snel uit het gebied. Eind november zijn alle Zuidzweedse en Duitse ganzen evenals de Noorse uit de Dollard verdwenen. De Middenzweedse populatie verschijnt evenals de beide vorige populaties vanaf begin oktober. De aankomst voltrekt zich echter in een veel korter tijdsbestek. De maximale aantallen zijn eind oktober/begin november aanwezig. Daarna vertrekt tot eind november een deel uit het gebied. Het grote verschil met de andere populaties is, dat van de Middenzweedse vogels een deel in de Dollard blijft overwinteren. Zoals eerder al gememoreerd, blijven deze overwintelaars bijna vier maanden in het gebied.

In het voorjaar worden aan de Dollard nauwe

Figuur 7. Frequentieverdeling van de verblijfstijd van de verschillende gemerkte populaties in najaar (a) en voorjaar (b).

Figuur 8. Gemiddeld aantal aanwezige Gauwe Ganzen uit de verschillende populaties in de loop van een jaar.

lijks Zuidzweedse en Duitse ganzen gezien. In februari is er een korte doortrek van de Zuidzweedse vogels. De Middenzweedse overwinteraars krijgen vanaf eind januari gezelschap van regiogenoten die voornamelijk rond het Lac du Der in Frankrijk hebben overwinterd (Nordic Greylag Goose Working Group 1988). De vogels trekken in de loop van februari geleidelijkweg, terwijl de overgebleven vogels van deze populatie begin maart snel vertrekken. Vanaf begin maart komen ook de Noorse Gauwe Ganzen weer terug uit het zuiden. In de loop van maart nemen hun aantallen snel toe en in de laatste decade van die maand wordt het maximum bereikt. In de loop van april nemen hun aantallen ook weer snel af en begin mei zijn alle vogels uit het gebied verdwenen.

DISCUSSIE

De in de Dollard aanwezige aantallen Gauwe Ganzen overschrijden vele malen de 1%-norm van het International Waterfowl Research Bureau (IWRB). De Westeuropese populatie wordt op 120.000 vogels geschat (Madsen 1991). De in de jaren na 1986-1990 getelde maxima langs de Dollard overschrijden de norm vijf tot elf maal. In de voorjaren van 1986-1990 ligt de overschrijding drie tot zeven maal de norm (tabel 3). Uit deze cijfers blijkt,

dat de Dollard jaarlijks in zowel voorjaar als najaar een internationaal belangrijke pleisterplaats voor Gauwe Ganzen is. Met behulp van de gemiddelde verblijfstijd van de geringde Gauwe Ganzen en het aantal in het gebied doorgebrachte gansdagen kan het totaal aantal ganzen dat per seizoen van de Dollard gebruik heeft gemaakt berekend worden. Deze aantallen zijn aanmerkelijk hoger dan de getelde maxima (tabel 3). De 1%-norm wordt twee tot drie keer vaker overschreden dan wanneer we alleen van de maxima uitgaan. In het najaar bezoekt tot een vijfde deel van de Noordwest-europese Gauwe Ganzen de Dollard voor korte of langere tijd, terwijl in het voorjaar tot een zesde deel passeert.

Tabel 3. Overschrijding van de 1%-norm, uitgaande van het maximale aantal getelde en van het berekende totaal aantal Gauwe Ganzen dat van de Dollard gebruik heeft gemaakt.

Jaar	voorjaar	najaar	voorjaar	najaar
1986	3,4	5,0	-	10,4
1987	5,1	5,3	-	16,1
1988	5,2	10,9	16,7	20,4
1989	6,6	10,7	16,1	19,8
1990	5,6	7,7	9,8	20,1

Opmerkelijk is de afname van het aantal gansdagen van 1989 naar 1990. Deze afname komt overeen met de door Persson (1992) geconstateerde verhoogde jachtdruk op de in de Marismas del Guadalquivir (Zuidwest-Spanje) overwinterende ganzen en de daarmee gepaard gaande afname van het aantal broedparen in Noordwest-Europa in 1990.

De vogels die de Dollard aandoen komen uit verschillende delen van Scandinavië en Oost-

Grauwe Gans met halsband. Foto Berend Voslamber

Europa. Opmerkelijk is dat de verschillende populaties verschillen in zowel verblijfsduur als in moment van aankomst en vertrek. De ganzen uit Noorwegen komen in het najaar het eerst en vertrekken op hetzelfde moment als de andere populaties. In het voorjaar arriveren en vertrekken de Noorse ganzen later dan de overige. De overwinterende populatie bestaat geheel uit vogels uit het Middenzweedse Öster-Malma.

Wanneer de verschillende jaren met elkaar worden vergeleken is de variatie in de gemiddelde verblijfstijd van een populatie klein. Deze variatie wordt vooral bepaald door de situatie op de plaatsen van herkomst. De Zweedse en Duitse vogels kunnen in het najaar nog lang in de omgeving van hun broedplaatsen foerageren op de daar aanwezige stoppelvelden. De Noorse ganzen daarentegen treffen in de buurt van hun broedplaatsen weinig voedsel maar wel veel jagers (Follestad pers.med.). In het voorjaar kunnen de Zweedse en Duitse ganzen al in maart beginnen met broeden, terwijl de veel noordelijker broedende Noorse vogels pas in de loop van april geschikte weersomstandigheden in hun broedgebieden aantreffen.

Samenvattend kunnen we stellen, dat het Dollardgebied voor een groot deel van de Noordwesteuropese Grauwe Ganzen een belangrijke schakel is tijdens de trek van noord naar zuid en omgekeerd. Alle tijdens de onderzoeksjaren

herkenbare populaties gebruiken het gebied op hun eigen manier, niet alleen wat betreft timing maar ook wat betreft terreinkeuze (Voslamber 1989).

DANKWOORD

Zonder het niet af te remmen enthousiasme van Kees Koffijberg zou het onmogelijk geweest zijn de hierboven gepresenteerde gegevens te verzamelen. Klaus Gerdes verzorgde de tellingen aan de Duitse kant van de Dollard. Daarnaast zijn de volgende personen regelmatig van de partij geweest om de tellingen succesvol te laten verlopen: Bart-Jan Prak, André Boven, Edwin Witter, Will Panman, Fred Prak, Anita Dulos. De lokale bevolking en de ganzen gaven deze tellingen een geheel eigen charme. Tenslotte dank ik Menno Zijlstra, Maarten Loonen en Anita Dulos voor het becommentariëren van de eerste versie van dit artikel.

LITERATUUR

- van den Brink H., J. Furda, J. van Klinken & K. van Scharenburg 1992. Vogelatlas van Groningen. Vereniging Avifauna Groningen, SOVON district Groningen, provincie Groningen, Groningen.
- van 't Hoff J. 1990. Ruftrek van Grauwe Ganzen in Groningen. De Grauwe Gans 18(1): 7-13.
- de Jong J., B. Kers, P. Esselink, M. de Bakker & K. Dijkema 1993. Vegetatieontwikkeling in de Dollard na het instellen van een extensief beheer. De Levende Natuur 94: 176-182.
- Madsen J. 1991. Status and trends of goose populations in the Western Palearctic in the 1980s. Ardea 79: 113-122.
- Nordic Greylag Goose Working Group 1988. Noordeparte Grauwe Ganzen *Anser anser* in Nederland. Limosa 61: 67-71.
- Persson H. 1992. De invloed van de jacht op de omvang van de broedpopulaties van de Grauwe Gans *Anser anser*. Limosa 65: 41-47.
- SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. Arnhem.
- Voslamber B. 1989. Foerageergebieden van de Dollardganzen. Rapport PPD-Groningen.
- Voslamber B., M. Zijlstra, J.H. Beekman & M.J.J.E. Loonen 1993. De trek van verschillende populaties Grauwe Ganzen *Anser anser* door Nederland: verschillen in gebiedskeuze en timing in 1988. Limosa 66: 89-96.